

Az éneklőszék jövője

Sokan borúlátóak az egyház jövőjét illetően. Egyre fogyunk. Egyre inkább háttérbe szorulnak a keresztyén értékek, köztük az egyházi zene becsülete is, amely – mint ismeretes – már a 18. század folyamán a zenei élet perifériájára szorult.

Én a reménykedők közé tartozom, akik tudják, hogy – minden nehézség, akadály, egyházellenes és keresztyén hagyományt romboló tendencia ellenére – Istennek gondja van ránk, megtartja és építeni fogja közöttünk Jézus Krisztus egyházát. Tehát van jövője az egyháznak és ezen belül az egyházzenei szolgálatnak is.

Mielőtt az éneklőszék jövőjéről megfogalmazott gondolataimat megosztanám a konferencia résztvevőivel, szükségesnek tartom felhívni hallgatóim figyelmét néhány múltból örökölt és mai helyzetünkből eredő jelenségre. Nyilván a teljesség igénye nélkül, szubjektív megítélésem, illetve ismereteim és tapasztalataim alapján kívánom felhívni figyelmüket néhány elgondolkoztató jelenségre, tényre.

1. Történelmi ismereteinkből tudhatjuk, hogy az éneknek egyházat megújító ereje lehet. Annak idején a Reformáció kibontakozásában előkelő, meghatározó szerepe volt a reformátori gyülekezeti éneknek. A reformátori tant a reformátori énekek szállították keresztül-kasul Európában a széles néptömegek felé. Valamennyi ébredési mozgalom ugyancsak sajátos énekekben is megnyilvánuló mozgalomnak bizonyult.

Az éneklő gyülekezet mindig élő egyházra vall. Az a gyülekezet viszont, amelyik nem akarja, nem tudja Istent énekekkel magasztalni: már halott.

2. Egyre több gyülekezetünkben kezd hanyatlani az éneklés. Templomainkban már nem zeng olyan átütő erővel az ének, mint néhány évtizeddel ezelőtt. Ennek a jelenségnek rendkívül összetett oka lehet. Próbáljuk hát felvázolni a hanyatló éneklést kiváltó okokat.

– A mai nemzedékek általában kevesebbet énekelnek, mint az előző generációk. A mai, rohanó ember nem ismeri az együtténeklés felemelő élményét. Ezt az istentiszteleten élhetné át, de nem tud énekelni, mert nem is szokott énekelni, és nem ismeri, nem tanulta meg a gyülekezet énekeit.

– Azok a lelkes fiatalok, akik ifjúsági csoportokba szerveződve, a gyülekezeti istentiszteleti élettel párhuzamosan, sajátos egyházi tevékenységet folytatnak, sajátos, értékteljes énekekben adnak életjelt magukról, nem tudnak, nem is akarnak bekapcsolódni a hagyományos gyülekezeti istentiszteleti alkalmakba. Kificamodott zenei ízlésükért elsősorban gyülekezeti előjáróink a felelősök, mert engedve a divat szerint túlzott igényeknek, nem tanították meg nekik hagyományos, értékálló gyülekezeti énekkincsünket, és nem tudták integrálni ezeket az ifjúsági csoportokat a gyülekezet hagyományos istentiszteleti életébe, hagyták őket teljesen külön vágányon futni, és csakis úgy lelkesen tevékenykedni. Az utánuk jövő korosztály ugyanezt a külön utat járta, járja, s így ma nemcsak arról van szó, hogy az istentiszteleten az

* A szerző evangélikus lelkipásztor, orgonaművész és teológiai tanár (evangélikus liturgika, rendszeres teológia, ének és egyházi zene; kórusvezető) a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben.

idősek nem tudnak együtt énekelni a fiatalokkal, hanem arról is szó van, hogy a mai negyvenévesek, harmincévesek, húszévesek és tizenévesek sem tudnak együtt énekelni, mert nincs közös istentiszteleti énekük.

– Sajnos, iskoláink alapvető zenei műveltséget sem tudnak átadni fiataljainknak.

– Az említett és bizonyára jól ismert jelenségek mellett viszont számomra az a legdöbbenetesebb tapasztalat, hogy a mai embernek már nincs is igazán igénye az aktív együtténeklésre, de annál nagyobb az igénye a zenehallgatásra, mert megszokta, hogy szüntelenül szól a zene. De milyen zenét hallgatnak a mai emberek? A nagy többség pocsék zenét hallgat szuper minőségű előadásban és még szuperebb felvételtől. A zenei műveltséggel bírók pedig a zeneirodalom legjavát hallgatják ugyancsak szuper minőségű felvételtől a legkiválóbb művészek előadásában. Ez az új és igazán nagy kihívás a legtöbbször amúgy is színvonalon aluli istentiszteleti zenékre nézve.

3. Mielőtt az éneklésnek a liturgikus térben megjelenő fizikai helyéről bármit is mondanánk, annak a liturgiában elfoglalt elvi helyét és jelentőségét kellene pontosan körvonalazni. Úgy érzem, míg a római katolikusoknál és lutheránusoknál a zenei elemek sokfélesége, elvi jelentősége és helye, a liturgia szerves egységéhez való tartalmi és formai kötöttsége, illetve a gyülekezeti ének, kóruszolgálat és orgona szerepe elvileg jól körülbástyázott területnek látszik, addig a református liturgika adós maradt e tekintetben. Egy évszázadon át virágzó, gazdag magyar reformátori graduál örökség, majd két és fél évszázados orgonahasználat, és több ízben is fellángoló gyülekezeti énekkari mozgalom után, az orgona is, az énekkari szolgálat is elvileg és gyakorlatban – ha kellő szerénységgel és puritánsággal jelenik meg – legfeljebb csak „megtúrt dísz” lehet az istentiszteleten, amely nélkül teljes értékű istentiszteletet lehet tartani. Elvileg csak az utolsó mellékmondatot szokás hangsúlyozni: tehát énekkar és orgona nélkül is teljes értékű istentiszteletet lehet tartani. Ez természetesen igaz, csak nagyon egyoldalú megközelítése a kérdésnek. A nem feltétlenül szükséges zenei elemek szerepe, jelentősége nem elhanyagolható tényező. Tehát erről az oldalról is szükséges megvilágítani a kérdést. Elvileg ugyanis ma is az a helyzet, hogy az éneklésnek orgonához, illetve énekesekhez, kórushoz kötött gregoriánszerű, vagy többszólamú műfajai, művészi formái nem kaphatnak szerves helyet a református liturgiában, legfeljebb csak annak függelékében, vallásos ünnepélyen. Elvileg tehát ma is csak egyetlen műfaj – a teljes gyülekezet által unisonon énekelt strófikus gyülekezeti ének (protestáns korál) – képezi a református istentiszteleti zenét.

E tekintetben olyan merev tradícióval találjuk szemben magunkat, amely nagyon-nagyon megnehezíti képzetlenebb egyházzeneészeink igyekezetét, akik gazdagabb liturgikus zenét szeretnének meghonosítani a református egyházban. Pedig református lelkesjelöltjeink tanulják, ismerik is más felekezetek egyházzenei gyakorlatát és szimpatizálnak azzal. Igénylik is a gazdagabb és változatosabb istentiszteleti zenét. Mindez azonban a tradíció áttöréséhez édeskevés. Mindig csak a régi reflex hat: így aztán például a gyülekezeti ének előtt egy tíz ütemnyi „jobbacska” intonáció már sokak, és legfőképpen az istentiszteletet vezető lelkész rosszsallását váltja ki.

4. Érdemes elgondolkodni azon is, hogy zeneileg gyengén, vagy csak alig képzett kántorainktól olyan teljesítményt várunk, amit csak felemás módon lehet elvégezni, kifogástalanul soha: egyszerűen orgonáljon és énekeljen, pedig sem az orgonálásban, sem az éneklés technikájában nem jár olyan magaslatokon, hogy zeneileg helyesen,

kifogástalanul végezze feladatát. Félreértés ne essék! Én is állítom, hogy adott esetben a kántornak valóban kell tudnia egyszerre énekelni és orgonálni, de nem szabad, hogy ez legyen a kántori szolgálat célkitűzése, egyetlen kritériuma. Kifogástalanul, azon felül pedig művészi szinten egyiket sem lehet a másikkal összekapcsolva művelni. Mind a kettőből képzetlenül pedig az eredmény csak torz lehet.

Vannak gyülekezeteink – például a halmágyi evangélikus gyülekezet –, ahol hagyomány szerint az orgonista mellett énekvezér, énekvezérek is vannak. Bizonyára az éneklőszék és orgona párhuzamos használatának idejére vezethető vissza ez a hagyomány.

A felvázolt jelenségeken töprengve egyre inkább megerősödött bennem az a meggyőződés, hogy:

1. Az éneklőszék, mint istentiszteleti hagyományunk újonnan felfedezett tárgyi emléke, többet érdemel annál, semhogy múzeumok lakója és történelmi könyvek témája legyen, konferenciákon emlékezzünk rá, restaurálási munkálatok objektumává váljék, hogy majd művészi kivitelezését megcsodálhassuk. *Az éneklőszéknek újból helyet kell kapnia a liturgikus térben, elvi és gyakorlati megfontolásból egyaránt.*

2. Az éneklőszék jelképes üzenete elvi szempontból lényeges: az éneklés az istentisztelet szerves részét képezi. Istentiszteletünk megszólító és válaszadó elemekből áll össze. A megszólító elemeket – a hirdetett és látható ige különböző formáit – a szószék és az úrasztala (oltárasztal) hivatott jelképezni a liturgikus térben. A válaszadó elemek legteljesebb formája: az ének. Kétszeresen imádkozik az, aki énekel – valljuk mi is a régiekkel együtt. A válaszadó elemek másodlagosak ugyan, de nélkülük nem válósul meg az istentisztelet. Az istentisztelet teljességéhez, létrejöttéhez a megszólító elemek mellett feltétlenül szükséges a válaszadó elemek megvalósulása is. *A válaszadó elemek feltétlenül szükségesek voltak lenne hivatott jelképezni a liturgikus térben – a gyülekezet számára jól látható módon – elhelyezett éneklőszék.*

3. Hála Istennek, kigyógyulni látszunk abból a tévelygésből, mely szerint az istentisztelet a lelkész „egyszemélyes show-műsora” volt. A mai liturgiai reformtörekvések legfontosabb célkitűzése: minél több gyülekezeti tagot (laikus szereplőt) bevonni a liturgusi feladatok végzésére, elsősorban olvasmányok, imák recitálására, de akár az úrvacsora kiosztásában való segédkezésre is stb. Érdekes módon az egyházzenei feladatok több szereplőre való leosztása „még nem jött divatba”, pedig igazán megérett rá az idő! *Az orgonista mellett legyen énekvezér is, aki az éneklőszéktől, szemben a gyülekezettel, példaadó énekléssel vezeti a gyülekezet énekét.* Miért ne lehetne bevonni erre a szolgálatra a gyülekezet arra alkalmas tagjait?

4. Nem lehet eléggé hangsúlyozni az *énektanítás fontosságát a gyülekezetben*. Hittanórán, konfirmációi előkészítőn, ifjúsági bibliaórán legalább annyi időt kellene fordítani hagyományos istentiszteleti énekeink megtanítására, mint amennyi időt szánunk bibliai történetek ismertetésére és kátémagyarázatra. Előbb-utóbb nem lesz más választásunk, minthogy istentiszteleti alkalmainkon is időt fordítsunk az énekek tanítására. Az orgonától pedig nem lehet tanítani az éneket. Ezt a szolgálatot csakis a gyülekezet látószögébe eső, jól elhelyezett éneklőszéktől lehet végezni.

5. Meggyőződésem, hogy *nemcsak a közösen énekelt ének, hanem a közösen meghallgatott ének is lehet gyülekezeti liturgikus cselekedet*. A zene természetéhez tartozik, hogy magával

ragadja hallgatóit. A közösen meghallgatott istentiszteleti zene egyfelől tartalmilag ígé-
hez kötött és a liturgiához szervesen kapcsolódó, másfelől pedig előadásában minősé-
gi, azaz kifogástalan kell legyen. Erre a feladatra a gyülekezet arra alkalmas énekeseit és
zenészeit kell mozgósítani. A kérdés csak az lehet: milyen zenét adjanak elő a gyüleke-
zet énekesei, zenészei?

A történelem folyamán az istentiszteleti zenének három nagy rétege alakult ki: a
gregorián, a polifon műzene és a gyülekezeti ének (protestáns korál). Meggyőződésem,
hogy *az az istentiszteleti zene fogja előbbre vinni, megújítani istentiszteleti életünket, amelyikben a
gyülekezeti ének, a gregoriánszerű ének és a polifon műzene egyensúlya valósul meg. A gregorián-
szerű graduál-örökségünk újraélesztésének, és részben a polifon műzenének is szükség-
szerű kelléke lesz az éneklőszék.*

A mérái éneklőszék